

Att ge ut heliga Birgittas skrifter på fornsvenska

Lätt redigerad version av en presentation hållen av Henrik Williams vid seminarium i Vadstena den 30 september 2016

Hösten 2009 kontaktades jag av Olle Ferm som föreslog att vi två skulle initiera ett projekt med målet att ge ut heliga Birgittas uppenbarelser på fornsvenska. Jag ska med en gång säga att om det inte hade varit för Olle hade det inte blivit något projekt alls, ingen fortsättning och inget hopp om att detta mastodontarbete ska kunna föras i hamn.

Idén till en nyutgivning av Birgittas uppenbarelser var dock inte färsk. Under lång tid har det hos många intresserade av Birgitta och hennes svenska texter funnits en önskan om en bättre utgåva av uppenbarelserna än den Klemming publicerade under 1800-talets slut. En av de drivande de senaste årtiondena var Lars Wollin, själv en ledande birgittaforskare. Han utarbetade en PM med titeln ”En ny fornsvensk Birgittautgåva. Bakgrund och önskemål” som vi hade stor nytta av våren 2010 när projektplaneringen drog igång på allvar.

Tidigt våren 2010 kontaktades också Roger Andersson. Från första början stod det klart att han var den i praktiken ende tänkbara utgivaren av uppenbarelserna. Hans djupa kunskaper om fornsvenskt religiöst språk och hans mångåriga verksamhet som redaktör vid Svenskt diplomatarium gjorde honom unikt kompetent. Jag räknar det som en stor lycka att han råkade vara villig att på rätt osäkra grunder lämna diplomatariet för att ta på sig detta stora arbete.

Efter ett intensivt arbete approcherades så hösten 2010 en privat finansiär om möjligheten till projektstöd, vilket först verkade lovande men till sist inte gav något resultat. Däremot kunde Centrum för medeltidsstudier vid Stockholms universitet på föranstaltande av Olle för cirka 900 000 kr av medel från

Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse ändå anställa Roger under 2011 med uppgiften att utarbeta principerna för hur ett utgivningsarbete bäst skulle läggas upp och att inventera beståndet av handskrifter.

Under våren 2011 sökte Roger ett treårigt projekt med titeln ”Heliga Birgitta på fornsvenska. Utgivning av uppenbarelserna i en ny, vetenskapligt pålitlig utgåva” från Vetenskapsrådet, men det beviljades inte. Däremot gav Riksbankens Jubileumsfond 2 197 000 kr till projektet ”The Revelations of St Birgitta of Sweden. A Modern Edition of Book One of the Old Swedish Text” som också inlämnats under våren. Hösten 2012 sökte vi och fick ett tilläggsanslag på 683 000 kr från Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien för projektet ”Textauktorit och textvariation – Heliga Birgittas uppenbarelser” för att bekosta transkriptionshjälp åt Roger.

Från 2012 till utgången av 2014 arbetade så Roger med utgåvan av uppenbarelserna av Bok 1, vilken också trycktes detta sista år. Redan före RJ-projektet hade ett antal personer anlåtats för arbetet att transkribera de handskrifter som ligger till underlag för utgåvorna. Roger gjorde själv det allra mesta av transkriptionen för Bok 1, men andra som kom att involveras i arbetet var dels två uppsalastudenter, Alessandro Palumbo och Hanna Åkerström, samt två uppsaladoktorer, Zeth Alvered och Helena Wistrand. Studenterna transkriberade jämförelsevis små mängder text medan Helena gjorde en större insats. Inom mindre än ett år övergick hon dock till ett universitetslektorat vid Högskolan i Jönköping. Den som har burit den stora bördan i transkriptionsarbetet och fortfarande gör det är därför Zeth. Han är också eminent kvalificerad för denna uppgift. I sin avhandling och i ytterligare två utgåvor har han publicerat tidigare otryckta fornsvenska texter med språklig kommentar och ordförklaringar. Eftersom transkriptionsarbete så ofta sker i det tysta och utövarna får litet eller inget offentligt erkännande för sin krävande

syssla vill jag passa på att uppmärksamma Zeths viktiga insats. Jag är övertygad om ingen nu levande forskare skulle kunna transkribera så mycket fornsvensk text med så hög perfektionsgrad.

När RJ-projektet löpte mot sitt slut var det dags att söka ny finansiering och vi vände oss igen till Vitterhetsakademien som 2013 beviljade oss 965 000 kr för fortsatt transkriptionsarbete och 2014 ytterligare 1 200 000 kr för samma syfte samt för att Rogers anställning skulle kunna förlängas över 2015. För välvilligheten från Akademiens sida har vi i hög grad Gunnel Engwall och Anders Cullhed att tacka. Akademiens generositet möjliggjorde alltså arbete under ytterligare ett år, men projektet stod ändå inför en mycket osäker framtid. VR visade föga intresse av att stötta oss och Vitterhetsakademien ville inte ensamt ta på sig ansvaret att slutfinansiera ett projekt som bara befann sig i sitt första skede. RJ ger av princip inte fortsättningsanslag, även om jag tror att man innerst inne såg nödvändigheten av att resten av uppenbarelserna gavs ut.

Lösningen blev en ny ansökan till RJ, men denna gången om infrastrukturellt stöd och med tonvikten inte på den kritiska utgåvan som tidigare utan snarast på den elektroniska spridningen och bearbetandet av de transkriberade handskriftstexterna. Projektet ”Digitala Birgitta. Att tillgängliggöra heliga Birgittas fornsvenska texter”, denna gång förlagt till Uppsala universitet med mig som projektledare, beviljades glädjande nog 3 802 000 kr av RJ, vilket möjliggör fortsatt arbete i ytterligare upp till fyra år. Sammanlagt uppgår anslagen till de olika projekten nu till över 10 miljoner kr, inräknat bidrag till tryckningen av de båda hittills utgivna volymerna.

Det bör också nämnas att vi redan från början knöt en rådgivande nämnd till vårt arbete och att denna gradvis kom att utvecklas till en utgivningskommitté. För närvarande består den, förutom Olle och mig, av följande personer:

Prof. Cecilia Falk (Stockholms universitet, Vitterhetsakademien)

Prof. Odd Einar Haugen (Universitetet i Bergen)

Prof. Karl G. Johansson (Universitetet i Oslo)

Fil dr. Bridget Morris (York)

Prof. Thomas Riad (Stockholms universitet, Svenska Akademien)

Docent Sara Risberg (Svenskt Diplomatarium, Riksarkivet)

Prof. Lars Wollin (Åbo akademi/Uppsala universitet)

Jag har givit denna ganska utförliga historik med en hel del detaljer, inte minst ekonomiska, inte i första hand för att tråka ut mina åhörare, av vilka många redan kände till en del av det har jag redogjort för och ett par alltihop. Nej, istället är min avsikt att tydliggöra hur komplext och i någon mån hur svårt det är att driva riktigt långsiktiga projekt, och jag kan ärligt talat säga att utan Olles ihärdighet samt Rogers och Zeths stora arbetsinsatser hade birgittautgivningen blivit ett av många havererade långtidsprojekt.

Men nu kan det vara dags att berätta mer konkret om hur arbetet ser ut att ge ut heliga Birgittas texter på fornsvenska. Kortfattat kan man citera vår rapport i Vitterhetsakademiens årsbok:

Den planerade utgåvan kommer att omfatta de sju böcker med uppenbarelser som ingår i *Liber celestis reuelacionum*, den åttonde boken med uppenbarelser riktade till kungar och furstar (*Liber celestis imperatoris ad reges*) samt en bok *Revelationes extravagantes*. Tillsammans omfattar dessa nio böcker drygt 700 uppenbarelser (kapitel). Till detta kommer ett antal relaterade texter: de så kallade *Opera minora* (klosterregeln, *Sermo angelicus* och *Quattuor oraciones*).

Som alla här känner till och som jag därför inte tänker gå närmare in på är den fornsvenska texten i stort sett resultatet av en översättning av den latinska version som biskop Alfonso redigerade efter Birgittas död. Eftersom det fanns behov av att kunna läsa uppenbarelserna på folkspråket överfördes den latinska

texten till svenska redan under 1380-talet. Denna kom i sin tur att bli föremål för en bearbetning. Bevarade handskrifter kan alltså avspegla antingen den ursprungliga översättningen eller bearbetningen men också en blandning därav samt spår av det förlatinska originalet på svenska som återfinns i mindre textutsnitt eller kan urskiljas på annat sätt. Resultatet blir ett mycket komplext textläge. Utgivningen utgår från A 5a, vilken är den enda handskrift som innehåller alla uppenbarelseböckerna. A 5a representerar den bearbetade fornsvenska texten, och det är också den som i möjligaste mån restitueras.

Grunden för arbetet är lagt genom Roger Anderssons fastställda arbetsprinciper för den vetenskapliga utgåvan av varje bok, av vilka två som sagt redan har utkommit och den tredje är färdigställd för att söka tryckanslag.

Utgivningsplanen ser ut som följer:

Skrifternas fördelning i textmassa enligt den latinska versionen:

bok 1	= 11%	Vol. 1 (Bok 1) publ. 2014
bok 2	= 7%	Vol. 2 (Bok 2) publ. tidigt 2016
bok 3	= 7%	Vol. 3 (Bok 3) sent 2016
bok 4	= 23%	Vol. 4 (Bok 4) 2018
bok 5	= 5%	Vol. 5 (Bok 5) 2019
bok 6	= 17%	Vol. 6 (Bok 6) 2019
bok 7	= 5%	Vol. 7 (Bok 7) 2020
bok 8	= 7%	Vol. 8 (Bok 8) 2021
Rev. extr.	= 9%	Vol. 9 (Extravaganterna) tidigt 2022
Reg. Salv.	= 3%	Vol. 10 (<i>Sermo angelicus</i> , Birgittas böner, klosterregeln) 2016–19
Serm. ang.	= 4%	(Arbetet skall utföras av Ingela Hedström.)
Quat. or.	= 2%	

En avslutande volym (Vol. 11) med fördjupade studier planeras men det är osäkert om den kommer att rymmas inom den ordinarie utgivningsplanen.

Varje tryckt utgåva har den lätt normaliserade fornsvenska texten uppdelad i kapitel. I denna text har införts de varianter från andra handskrifter som bedömts ha textkritiskt försteg. Övriga varianter redovisas i notapparaten. Varje kapitel föregås av en fyllig sammanfattning på modern svenska, vilken avsevärt underlättar läsningen av den fornsvenska texten, inte minst för lekmän. Här finns också nyttiga hänvisningar till vad olika forskare har sagt om de teman som aktualiseras i kapitlet.

I filologiska termer är denna del av projektarbetet rekonstruktivt, d.v.s. utgivaren försöker fastställa ett visst skede eller lager i textens utveckling. Detta är det traditionella angreppssättet vilket har varit grunden för i stort sett all forskning på medeltida material. Det har även framgent sitt värde, inte minst för att en högt kompetent forskare gör kritiska bedömningar av hur olika textvarianter förhåller sig till varandra och hur de ska värderas i ett genetiskt perspektiv. Resultatet lämpar sig också att publiceras i tryckt form, vilket alltså sker fortlöpande med ungefär en volym per år. Men även denna typ av utgåva kan vara värdefull att ha i digital form, inte minst för att kunna göra sökningar. Vi har därför beslutat lägga ut alla utgåvorna på Litteraturbanken, där redan volym 1 går att finna och volym 2 följer.

En medeltida handskrift har dock många andra ingångar, och det är dessa som har kommit mer i fokus under det nu löpande delprojektet. Här är det de faktiska textvittnena som intresserar, d.v.s. exakt vad det står i varje handskrift. Därmed får de diplomatariska transkriptionerna ett värde, inte bara som underlag för Rogers syntetiska textkritik, utan i sin egen rätt. Den diplomatariska transkriptionen är nödvändig för en precis jämförelse mellan olika textvittnen och för fonologisk, ortografisk, morfologisk och syntaktisk forskning, d.v.s. för deskriptiva filologer och språkhistoriker.

Vi kommer att göra samtliga transkriberade texter tillgängliga digitalt genom textarkivet Menota (Medieval Nordic Text Archive) på nätet. Ytterligare ett värde med att ha samtliga textvittnen tillgängliga är att man kan studera variationen dem emellan på ett innehållsligt plan. För att citera vår projektansökan:

Med en nyutgåva kommer det att finnas ett verktyg för att studera sådana skillnader systematiskt och försöka förstå orsakerna till dessa skillnader. Har man velat lyfta fram olika sidor av Birgittas budskap för olika tänkta läsargrupper? Eller tyckte man att hennes politiska åsikter inte lämpade sig för alla? Möjligheten att besvara sådana frågor kommer att öka dramatiskt genom tillgång till uppenbarelsetexten i all dess variation.

För menotifieringen kommer Marco Bianchi svara med Zeths och de andras transkriptioner som grund.

Jag skulle kunna säga mycket mer om det arbete vi eller rättare sagt mina kollegor utför, men jag tror det får räcka så. Jag hoppas att jag har givit en någorlunda klar bild av historien bakom det nu aktuella birgittaprojektet och likaså av dess framtid. Om sex år hoppas jag att vi har kommit i hamn.